

Vétó az erózió ellen

I.

Szavakat vagy tetteket?

„Ne bánts a magyart!” – írta Zrínyi Miklós 1660-61-ben keletkezett, de csak 1705-ben, a Rákóczi-szabadságharc idején megjelent Az török áfium ellen való orvosság című röpiratának élére. Most, amikor a magyarság egy részét – viharos történelmünk során sokadszorra – ismét végpusztulás fenyegeti, s mi, akár csak a hajdan élt költő, szintén egy „méreggel és dühösséggel teli, rettenetes sárkánt” látunk reánk törni, ezúttal a trianoni kedvezményezettnek nacionalizmusának szörményét a jórészt romba dőlő végváraink dűledékein élethalálharcukat vívó vagy végső letargiába süllyedten az elmúlást váró maradékainkra rohanni; felmerülhet bennünk a kérdés: vajon egy még oly harsány kiáltás is elrettentheti-e a ránk törő rémet, megállíthatja-e az egyre gyorsuló eróziót?

Ha figyelembe vesszük, hogy a mohácsi vész (1526) előtti Magyarország a maga 3 milliót kitevő, jórészt színmagyar lakosságával Közép-Kelet-Európa vezető hatalma volt, de az akkori világban is középhatalmi szerepet töltött be (az akkori Angliának sem volt számottevőbb népessége, ráadásul egyharmadrészt nem angolszász nemzetiségűekből állott), akkor elszomorító, hogy a török kiűzése után hol több, de igencsak kevesebb önállósággal rendelkező ország lakosságának már csak alig a fele vallotta magát magyarnak. Végső soron – a nemzeti ébredés korszaka után – ez a végzetes megfogyatkozás vezetett Magyarország tragikus megcsonkításához, minek folytán területének két harmadát, magyar ajkú lakosságának pedig egy harmadát veszítette el. Nem váltak, mert nem is válhattak valóssággá az osztrák dinasztiaival kiegyezett magyar földbirtokosok és a magyarrá vált nagypolgárság ragyogó álmai a „harmincmillió magyarról”. Román, szlovák és délszláv honfitársaink a „kultúrfölényben” lévő magyar nemzethez való csatlakozás (netán beolvadás) helyett inkább a maguk – a műveltségnek ugyan alacsonyabb

fokán álló, de nyelvében nagyjából azonos anyanemzetük államával való egyesülés mellett döntöttek.

Csonka-Magyarország ezután már sohasem volt képes jelentősebb mértékben túlszárnyalni a 10 milliós lakossági létszámot, míg a trianoni döntés nyomán az ország új határain kívül rekedt ötmillió magyar népesség részben a természetes szaporulat csökkenése, részben a beolvadás, valamint a kivándorlás vagy a háborús atrocitások következtében is immár 3-3,5 millióra fogyatkozott. S bár atrocitások az azóta eltelt nyolc és fél évtized alatt mindenütt érték a magyarságot, számunkra különösen sérelmes a délvidéki magyarokat sújtó terror, amely a kezdetben félmillió jugszláviai magyar kisebbség létszámát ez idő alatt immár 300 000 alá apasztotta le.

Ez a fogyatkozás lassúbb vagy gyorsabb ütemben ugyan, de állandó jelenséggként figyelhető meg a nyilvánosságra hozott demográfiai adatok alapján. S mint tudjuk: jóformán még gazdasági tényezőktől sem függött – kedvező és kedvezőtlen, békés és háborús körülmények között a magyar etnikum egyre csak fogyatkozott a déli végeken, tíz évenként átlag 10%-kal. S ez a fogyatkozás a múlt század kilencvenes éveiben – az ismert események folytán – alaposan felgyorsult. E fogyatkozás okait és történetét már többen is földolgozták, ezért itt erről már ne essék több szó!

II

Visszavonulni? Előremenekülni?

Az eddig elmondottakból könnyen leszűrhető, hogy a folyamat megállítására nem elég a jószándék vagy a figyelmeztető kiáltás. Vétót mondani pedig egyszerűen nincs lehetőségünk, mert erre nincsenek jogi eszközeink. Lássuk azonban: mit tehetünk mégis az erózió, azaz a folyamatos létszámcsökkenés megállítása vagy lassítása érdekében?

Az első számú dilemma: vajon feladjuk-e a Kárpát-medence területén levő, de az anyarország területe-

tén kívül rekedt ősi lakhelyeinket és tömörülünk-e a jelenlegi Magyarországra, megállítva ezáltal az ott élő magyar lakosság fogyatkozását? (Sejthető a legutóbbi népszámlálási adatok alapján, hogy ez részben meg is történt.) Hogy ez a nemzetstratégia (taktika?) sem kivitelezhetetlen, amit azért nem kell gondolkodás nélkül elutasítanunk, azt jól példázza a német történelem. A birodalmi elképzelések szerint évszázadokon át szorgalmazott Drang nach Osten (törekvés keletre) azt eredményezte, hogy jelentős létszámú német népcsoportok jelentek meg úgyszólván az összes kelet-európai országban egészen a Volgáig, majd az anyaország idővel kísérletet tett, hogy az általuk lakott területeket – attól függetlenül, hogy azok határosak-e az anyaországgal vagy sem – annektálja, vagy fegyveresen elfoglalja. Minthogy ez két egymást követő világháborúban sem sikerült. Németország – pontosabban annak a szovjet befolyástól mentes maradt nyugati része – taktikát változtatott: kitzűzte céljául, hogy anyagi áldozatoktól sem visszariadva hazát adjon az Európa keleti részeiből rendre kiutasított, üldözéseknek kitett, állampolgári jogai gyakorlásában akadályozott „népi németeknek” (Volksdeutschen). Ceauseskunak még tetemes váltságdíjat is fizettek az Erdélyben őshonosnak tekinthető minden egyes szász elbocsátásáért.

S ezt tette az a Nyugat-Németország, amely az akkori Jugoszláviánál területileg némileg kisebb, 22 millió helyett 55 millió lakost eltartó ország volt, fekvése nem volt kedvezőbb, zordabb éghajlata miatt mezőgazdasága, valamint nyersanyagokban szűkösebb ipara folytán nálunk mindenképpen kedvezőtlenebb körülmények között termelt. Viszont megvoltak a maga termelői potenciáljai: szorgalmas, értelmes, rendszerető, munkához szokott lakossága, amely két vesztes háború romjain is virágzó gyáripart és pezsgő gazdasági életet volt képes létrehozni. Minek nyomán szociális, majd jóléti társadalom jött létre, amely munkát biztosított nemcsak az anyaországba települt németeknek, hanem még a kelet-európai vendégmunkások tíz- és tízezeinek is. Igaz, ehhez eleinte a nyugati győztes hatalmak anyagi segítségére volt szükség, de hát nem részesült-e Jugoszlávia is ugyancsak bőkezű támogatásban, különösen a Szovjetunióval való 1948-as szakítás után? A nyugat-német „gazdasági csodához” kétségkívül az is hozzájárult, hogy 1955-ig nem tarthatott katonaságot, és nem fejleszthetett hadiipart. 1989 után, a két Németország egyesítésével viszont újabb, csaknem 20 millió lakossal gyarapodott, s még ez sem in-

gatta meg komolyabban a német gazdaságot. (Igaz, ez a változás területgyarapodással járt.)

Persze, a történelem ezzel ellenkező példát is produkált: a szerb expanziós politikának egészen más lett a végkifejlete. A Nagy-Szerbia létrehozásának évszázados (láz) álma – mint tudjuk – a délszláv nemzetek gyilkos leszámolásához vezetett. Az egymás után elvesztett, szerbek által lakott területekről menekülni kénytelen lakosságot rendre a már csak Szerbiából és Montenegróból álló maradék Jugoszláviának kellett befogadnia, minthogy az új, független délszláv államok törzslakosságával korábban együtt élő szerbek a kisebbségi helyzetet még a nemzeti önrendelkezés legkiterjedtebb formái között sem voltak hajlandóak elfogadni. Az egymillió főt megközelítő menekültáradat elhelyezésére és ellátására viszont a tízmillió lakosúra zsugorodott ország egyszerűen nem volt képes. A menekültek nagyobb részét igyekezett a több anyagi tartalékkal rendelkező északi tartomány területére irányítani (minden bizonnyal az ott élő kisebbségi lakosság felhígításának titkos szándékával is) ezzel újabb konfliktusok csíráit hintve el ebben a soknemzetiségű közegben. Mit sem törődve azzal, hogy a helyi lakosság (még az őshonos szerbek) körében is nehezen viselhető el az újonnan betelepültek eltérő magatartása, agresszivitása, civilizálatlansága (tisztelet a ritka kivételeknek!).

Természetesen tudatában vagyunk annak, hogy Magyarország esetében egyébként sincs lehetőség a magyar ajkú lakosságnak az anyaországba történő koncentrálására. Nem csupán azért, mert az ottani gazdaság jelenleg még nem képes milliós nagyságrendű többletmunkaerő foglalkoztatására, hanem azért sem, mert a magyar választópolgárok jelentős részében erre nincs meg az akarat. Támogatóinak egy részét bizonyára elveszítené az a politikai párt, amely programjába iktatná a határon kívül élő magyarok egy részének a hazatelepítését. Különben jelenleg is azt tapasztalhatjuk, hogy a kormányzó pártok állandóan ezzel a lehetőséggel riogatják a magyar választópolgárokat.

Szerencsénkre erre a megoldásra egyelőre nincs is szükség, hiszen a határon túli magyarság szülőföldjén való megmaradásának érdekében még ma is megtehetünk egyet-mást. Elsősorban azt, hogy megakadályozzuk a még meglévő magyar tömbök további erózióját, felbomlását. A Délvidéken (de a Kárpát-medence más, magyarlakta területein is) az utóbbi évtizedekben nagyon erős a nyomás az idegen („államfenntartó”) népelemek betelepítésének irányában. Ezt azonban jó-

részt kiegyenlíti a szóránymagyarságnak a tömbbe való visszahúzódási tendenciája. Már a Jugoszlávia szét hullását megelőző időkben is tapasztalhattuk a bánági magyarság lassú átszivárgását a Bácskába (különösen Szabadkára és a Tisza menti településekre), s ez a polgárháborús időkben csak fokozódott. Sajnos, ezt a magyarság számára még akár kedvezőnek is mondható folyamatot sokban lerontotta a magyar lakosság (különösen munka- és szaporodóképes fiatal) részének kivándorlása, elmenekülése, ami – ha a 2000. október 5-ei fordulat után – csökkent is, de teljesen azért nem állt le, és főként nem fordult vissza. (Hatással van erre az ún. katonaszökevények még mindig nem teljesen tisztázott helyzete is.) A 2002-es népszámlálási adatok is azt mutatják, hogy a népességcsökkenés főleg a szóránymagyarságot érinti, a tömb- és a szigetmagyarság lakossági részaránya kevésbé romlott. Ez a körülmény mindenképpen felhasználható itt- és megmaradásunk érdekében, feltéve, ha élni tudunk ebből adódó lehetőségeinkkel és előnyeinkkel.

III.

Amit máris megtehetnénk

Ennek érdekében elsősorban számba kell vennünk, hogy milyen jogi eszközök állnak rendelkezésünkre, és melyek azok, amelyeket a jövőben létre kell hoznunk.

Mindenekelőtt azokra az önkormányzati jogkörökre gondolok, amelyek máris lehetővé teszik a magyar többségű községekben a magyar nyelv egyenjogú használatát. Igaz, ez a 45 vajdasági község (opština) közül mindössze hét vagy nyolc, de szerencsénkre összefüggő tömböt képez, s így alapja lehet egy magyar területi autonómiának, ha ezt az eleve adott, természetes etnikai területet képesek leszünk huzamosabb időn át fenntartani. Ennek céljából fel kell használnunk a jogszabályok adta lehetőséget, vagyis következetesen alkalmaznunk kell az egyenrangú nyelvhasználatra vonatkozó jogszabályt, amennyiben a munkahelyek betöltésénél előnyben kell részesítenünk azokat a munkavállalókat, akik beszélnek a helyi lakosság egyenrangúvá nyilvánított nyelveit. Ez elsősorban az ügyfelekkel érintkező alkalmazottakra vonatkozik, de azokra aztán minden területen! (Talán mondanunk sem kell, hogy ez a jogszabály nem diszkriminatív, hiszen nem a nemzeti hovatartozás a munkahelyteremtés feltétele, hanem egy olyan követelmény, amelynek

bárki eleget tehet.) Különösen a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban, a rendfenntartásban, az oktatásban és a művelődésben, a tájékoztatásban, az egészségügyben, az utas-, posta és áruforgalomban, kereskedelemben, kommunális és kisipari szolgáltatásban stb. volna elengedhetetlen az alkalmazása. Elképzelhető és méltányos az említett munkakörök vonatkozásában a több hivatalos nyelv ismeretének követelményét anyagilag is jutalmazni, méghozzá a kereset 10%-os növelésével, amire több nyugati államban is van példa. (Nálunk is volt.)

A tömbben élő és szigeteket képező (egy-egy településen többséget alkotó vagy jelentős számú) nemzetiségi lakosság számára rendkívül fontos a nyelvi egyenjogúság látható megnyilvánulása: a települések és egyéb közterületek (utcák, terek, utak) nevének többnyelvű nyilvános feltüntetése, a cégfeliratok, közérdekű tájékoztatások több (de nem szerb és angol!) nyelven való kiírása. Felháborítónak tartom ezt az újabb bankban, postán stb. elterjedt szokást, ami azt sugallja, hogy az évente ide tévedő egy-két idegen tájékoztatása fontosabb, mint a helyi lakosságé. A helyi önkormányzatoknak módjukban állna kikényszeríteni a többnyelvű nyilvános feliratok és cégtáblák használatát, de nem teszik. Vajon miért?

Külön kérdés a tanintézmények oktatási nyelvének a megállapítása. A hatályos törvény értelmében általános iskolai tagozat 25, középiskolai 30 tanuló számára nyitható. Miniszteri engedéllyel ennél kisebb létszámmal is, s eddig azt tapasztaltuk, hogy az erre vonatkozó kérelmeket rendre figyelembe vették. Fontos azonban, hogy az így létrejött anyanyelvű oktatási intézmény valóban anyanyelvű és ne kétnyelvű legyen, tanári kara és igazgatója (pedagógiai vezetője, pszichológusa is) tökéletesen beszélje a tanulók anyanyelvét. A legcélravezetőbb e célból az iskolák tannyelvek szerinti kiválasztása. A szerb nyelv minél tökéletesebb elsajátítása természetesen továbbra is fontos követelmény, de nem elsődleges, és főként nem egyetlen cél. Kívánatos volna, hogy egymás nyelvének a tanulása kölcsönös legyen, mert nyelvi egyenjogúságról csak akkor beszélhetünk, ha nem csak a kisebbségnek kötelező az „államnyelv” elsajátítása, hanem fordítva is. A már tíz éve bevezetett „második idegen nyelv” egyike miért ne lehetne az itt élő nemzetiségek egyikének a nyelve, hiszen a vajdasági szerb fiatal is nyilvánvalóan jóval gyakrabban fog szülőhelyén magyarral, szlovákkal, románokkal vagy ruszinnal találkozni, mint angollal, némettel vagy franciával.

Külön gond a kisebbségi magyar felsőoktatás megoldatlansága. Noha a Kárpát-medencében sokfelé (Szlovákiában, Romániában) ha nem is török, de már repedezik a jég, nálunk ezen a téren még mindig csak a kezdeteknél tartunk. Jómagam nagyra értékelem a magyar nyelvű középiskolai tagozatok (különösen a két tehetséggondozó gimnázium) megnyitását, de mindenél fontosabb volna egy tanárképző főiskola (tanító- és óvóképzővel együtt) megnyitása, amely anyanyelvű oktatókádert biztosítana az óvodától az egyetemig. Természetesen előbb-utóbb azt is meg kell majd oldanunk, hogy más magyar nyelvű egyetemi karok is megnyílhassanak a Délvidéken, hiszen ezt a hatályos oktatásügyi törvények szintén lehetővé teszik. Véleményem szerint a kötelező hallgatói létszám (35) meglenne a teológián, a jogi, az orvosi, a mezőgazdasági, a mérnöki és ki tudja, még milyen hivatások esetében is. Vagy ha nem, hát redszeresíteni kellene a külföldi (magyar, román, szlovák stb.) egyetemeken történő ösztöndíjas képzést tehetséges fiataljaink számára.

Számoljunk már le azzal a hiedelemmel, hogy a kisebbségi fiatal érvényesülésének egyetlen lehetősége az államnyelv minél tökéletesebb ismerete. A legfontosabb a hivatás, a szakma minél tökéletesebb elsajátítása, s ennek a legfőbb eszköze: az anyanyelv! Természetes, hogy minden további nyelvismeret újabb és újabb segédeszköz lehet a tudás gyarapításához, elmélyítéséhez. De tökéletes nyelvtudás csupán a sikeres vizsgázáshoz kell, ez pedig anyanyelvű tanulmányok esetében már eleve adott feltétel.

Hajdan a művelődési tevékenység is az asszimilálódás irányába hatott: kétnyelvű környezetben előszeretettel egyesítették a művelődési intézményeket, ami rendszerint a kisebbségi nyelvű részleg (tagozat) elsovadását eredményezte. Ma örömdetesesen megélnék az anyanyelvű művelődési tevékenység. Ez az a terület, ahol még egy-egy kisközösség is a legszebb eredményeket képes produkálni. Ehhez azonban sokban hozzájárul az önkormányzatok részéről nyújtott és az anyaországból érkező támogatás is.

IV.

Amiért harcolnunk kell

Ami a jelenlegi hazai jogrendszerben nem adott, tehát amit ki kell harcolnunk részben a haladó, demokratikus szerb politikai erők, részben pedig anyaországi

és nemzetközi szervezetek támogatásával, az a helyi önkormányzati jogkör minél szélesebb körű kiterjesztése. Szerbia (és Montenegró?) társadalmi-politikai berendezése még mindig túlságosan centralizált még a bolsevista egypártrendszerhez képest is. A titói időkben a községeknek jóval nagyobb volt az önállóságuk, jóval szélesebb a jogkörük, s ehhez képest több anyagi eszközzel is rendelkeztek. Ki kell harcolnunk tehát, hogy a községek (de akár a helyi közösségek is) ismét hatáskörükbe vonják a lakossági alapszolgáltatásokat: a kommunáliák mellett az oktatási, művelődési, tájékoztatási, egészségügyi intézmények, igazságszolgáltatás, rendfenntartás alapításának és fenntartásának hatáskörét, de beleszólásuk legyen a községek közötti, tartományi vagy köztársasági jelentőségű létesítmények (posta, vasút, villanygazdaság stb.) helyi vezetőinek kinevezésébe is. Mindezek fenntartására a helyi jövedelmi forrásokból eredő eszközök legalább a két harmadának helyben kellene maradnia, azaz a helyi önkormányzat rendelkezésére kellene állnia, csupán egy harmada lenne elvonható a tartományi és köztársasági szervek és intézmények fenntartására, amint az több nyugat-európai államban szokásos. (Dél-Tirol esetében az olasz állam a jövedelemnek csupán 10%-ából részesül!)

A hatáskörök decentralizálása jórészt a szigetmagyarság helyzetét is megoldaná, mert a települések (helyi közösségek) is jogot nyernének a lakossági szükségletek saját erőből történő megoldására (kommunális, egészségügyi, oktatási, művelődési, rendfenntartási stb. hatáskörök). Jelenleg is jogukban áll (bár ez nem egyszerű procedúra), hogy a települések „átcsatlakozzanak” a szomszédos községhez. S ezt meg is kellene tenniük, hogyha ezzel meg tudják oldani a nemzetiségi tömbjükhöz való csatlakozást. (Pl. Bezdán, Szaján esetében.)

A legsúlyosabb helyzetben természetesen a szórványmagyság van. Rajtuk csak a személyi elvű (perszonális) autonómia kivívása segíthet valamelyest. Számukra természetesen biztosítanunk kell az anyanyelven való tanulás, művelődés és tájékoztatás jogát. Az elsőt a tanulóifjúság ingyenes vagy kedvezményes utaztatásával, kollégiumi elhelyezésével, tankönyvellátásával, az utóbbiakat alapítványi céltámogatással. Az erőző a körükben a legerősebb, teljes beolvadásukat késleltetni lehet ugyan, de megakadályozni csak a tömbhöz való csatlakoztatásukkal.

V.

És honnan az anyagiak?

Szólnunk kellene persze a fentebb felvázolt tennivalók megvalósításához szükséges anyagi eszközök előteremtéséről is. Csakhogy vajmi keveset értvén gazdasági kérdésekhez, ezt inkább a szakemberekre bízom. Jelzésként azonban hadd említsem meg a mezőgazdasági erőforrásokban meglévő lehetőségeket. A nálunk még magyar kézben levő földtulajdon és az arra alapozható áruterelés és feldolgozó ipar könnyen biztosíthatná a szükséges felépítmény zavartalan működését. Idegen kézre kerülésének megakadályozása viszont a délvidéki magyar politikusok feladata. Anyaországi támogatással természetesen, ha ugyan az aktuális magyar kormány lát valami távlatot a határon túli magyar kisebbség anyagi támogatásában, ami elképzelhető, hiszen a magyar állam érdekeinek – mint azt már kifejtettük – jobban megfelel az anyaországot körülölelő magyar kisebbségi lakosság megléte, amely természetes közvetítőként szerepelhet a gazdaságilag és politikailag is többé-kevésbé egymásra utalt kelet-közép-erőpai és balkáni országok együttműködésében, mint német mintára egy szűk területre koncentrált – jobbára homogén – lakosság, amelyet idegen és nem mindig baráti indulatú nemzetek vesznek körül. A külföldi magyar és nem magyar munkavállalók áradatával riogató szociálliberális kormányzat elképzelése egyébként a mindössze hétmillió lakosú Magyarország, amely akár tartalékországként is szerepelhet egy esetleg hazáját vesztett népnek, egyben biztosítva is a globalista szennykultúra révén agyimosott, de McDonald's gyorséttermek hot dogjain és hamburgereiben jó fizikai kondícióban tartott szolgazemélyzetet, s ugyanakkor a szürkeállomány utánpótlását is megoldja a saját intelligencia-exportjának a kisebbségi magyarságból történő utánpótlása révén.

Persze, van ennél egy számunkra kedvezőbb lehetőség is, mégpedig az, hogy anyaországunkban a nemzeti erők kerekednek felül a globalizáció elkötelezettjein, akiknek érdekükben áll a magyarság határon átívelő szellemi egyesítése. Ezeknek az erőknek a hathatós támogatásával elképzelhető lenne akár még az eddigi kedvezőtlen demográfiai tendencia visszafordítása, az életképes nemzetiségi tömbök és szigetek helyreállítása és gyarapítása az anyaország határain kívül is. Egy nemzetközi tekintélyre szert tett, elismert és megbecsült magyar állam és nemzet képes lesz elérni, hogy az országhatáron túl élő nemzetrészei szá-

mára is biztosítsa a fennmaradást, a fejlődést és gyarapodást minden értelemben.

Addig pedig – próbáljunk fennmaradni, megőrizni magyarságunkat, ellenállni az erózióknak, amelyre nem csupán „vétőt kell mondanunk”, hanem tennünk is kell valamit ellene. Mindenesetre nem kellene annyira rettegnünk a szeparálódástól, a „gettósodástól”, amivel államfenntartó honfitársaink már a titói időkben is annyit rémítgettek bennünket. A mi célunk – az egyéni túlélés felett – megmaradni magyarnak és így venni részt annak az országnak a felvirágoztatásában, amely egyben a szülőföldünk is. Ám semmiképpen sem nemzeti önazonosságunk feladása, a többségi nemzetbe való beolvadás árán.

Figyeljük meg, hogy még a „nemzetek kohójának” nevezett Egyesült Államokban, anyanemzetüktől több tízezer kilométerre élő kínaiak, olaszok, latin-amerikaiak is meg tudják őrizni nemzeti identitásukat és etnikai eredetük tudatát, hogy az afro-amerikaiakról már ne is beszéljünk! Ezért hát lássuk be mi is, hogy anyanyelvünk megőrzése és ápolása, az anyanyelven történő oktatás az óvodától az egyetemig nem csökkenti esélyeinket, nem szűkíti elhelyezkedési lehetőségeinket, hanem ellenkezőleg: növeli a szülőföldön való megmaradás és boldogulás lehetőségét. Magyarán szólva: ne az vezesse fiataljainkat (vagy szüleiket) az oktatás nyelvének a megválasztásakor, hogy az államnnyelv ismeretének birtokában az egész ország területén elhelyezkedhetnek, hanem az, hogy éppen itt, abban a környezetben dolgozhassanak és élhessenek, ahol születtek és felnevelkedtek. Hagyjuk csak mi Ó-Szerbiát az ószerbiaiaknak! Ne ámítsuk magunkat azzal, hogy Nišben, Kragujevacon vagy Paraćinban könnyebb lesz munkát vállalnunk, mint Szabadkán, Topolyán vagy Zentán! Itt kell, hogy könnyebb legyen és itt is van ránk igazán szükség. Elvándorlásunkkal csak teret biztosítunk az itteni környezetben idegen elemek beszívargásának, ami – mint azt jelenleg is tapasztalhatjuk – az egyik fél számára sem kívánatos konfliktusok előtt nyit kaput.

Persze, ez korántsem jelenti a teljes bezárkózást, elszigetelődést. Nyitottaknak, de nem behódolóknak kell lennünk a velünk együtt élő más etnikumok nyelve, szokásai, mentalitása iránt. Csakhogy ez nem járhat a saját identitásunk feladásával, vagy csökkent értékűségünk elismerésével. Az interetnikus kapcsolatoknak mindig kölcsönösnek, egyidejűleg átadóknak és befogadóknak kell lenniük, különben az egésznek nem lesz sok értelme, és a beolvadásnál még a szeparálódás is jobb megoldásnak tűnik.